

Úsvit všeho aneb představit si dějiny jinak

David GRAEBER, David WENGROW, *Úsvit všeho: nová historie lidstva*,
Brno: Jan Melvil Publishing 2024, 648 s.

Ondřej Peleška

Překreslit dosavadní hranice, probudit společenskou imaginaci, zpochybnit velká vyprávění o růstu civilizací a států, ale především poskytnout úplně odlišný a mnohem méně přímočarý (v podání autorů tedy i svobodnější) výklad dosavadních lidských dějin; tak by se ve zkratce dala glozovat kniha *Úsvit všeho: nová historie lidstva* od autorské dvojice Davida Graebera a Davida Wengrowa.

První z autorů, předčasně zesnulý antropolog David Graeber, je českému publiku již nepochybně známý, a to především díky mnoha překladům, kterých se jeho anarchisticky laděné knihy dočkaly. Za všechny stačí jmenovat například *Dluh. Prvních 5000 let* (2012) anebo *Fragmenty anarchistické antropologie* (2013). Naopak druhý z autorské dvojice, britský archeolog David Wengrow, jenž na knize společně s Graeberem více než deset let pracoval, se českým čtenářům představuje úplně poprvé – hodilo by se dodat, že se jedná o premiéru vskutku velikolepou. Ostatně anglický originál, *The Dawn of Everything: A New History of Humanity*, vydaný původně v roce 2021, se okamžitě stal celosvětovým bestsellerem a brzy byl přeložen do řady jazyků. Českého překladu se kniha nakonec dočkala počátkem tohoto roku a vytvořila tak jakýsi triptych „univerzálních dějin lidstva“ společně s Harariho knihou *Sapiens* a „choroboplodnými zárodky“ Jareda Diamonda.

Odkaz na výše zmíněné autory není rozhodně nijak náhodný, neboť samotný Graeber s Wengrowem s oběma v knize velmi často a na mnoha místech živě polemizují. Úvodní a naprosto zásadní výhrada mířená jak k Hararimu, tak k Diamondovi, je jejich osvícensky-progresivistický náhled na dějiny, který dle autorů již od počátku jasně implikuje budoucí vývoj lidských společností. Jedná se zde samozřejmě o klasickou otázku tzv. prvotního stavu, s jejíž moderní konceptualizací přichází až osvícenství a jeho objev univerzálního člověka jakožto racionální bytosti. Autoři správně poukazují na to, že každý výklad lidských dějin, jenž si vytkne za cíl představit historii a vývoj lidstva od samých prvopočátků, je již z podstaty věci odsouzen k tomu, aby zodpověděl otázku po prvotním stavu lidské společnosti. Tento výklad se dle Graebera s Wengrowem dosud mohl odvíjet pouze od dvou naprosto protichůdných představ, a to sice buď od výkladu Thomase Hobbesa, anebo Jeana Jacquese Rousseaua. Oba jmenovaní klasici se vlastně snaží odpovědět na věčnou otázku po lidské přirozenosti, to znamená, zdali je člověk z podstaty dobrý a mírumilovný (Rousseau), nebo naopak zlý a sobecký (Hobbes). Ačkoliv to nemusí být na první pohled zcela zřejmé, již tato zásadní a, nutno podotknout, čistě

spekulativní interpretace prvotního stavu společnosti už jaksí dopředu implikuje následný výklad lidských dějin (vznik soukromého vlastnictví, vznik prvních měst a států atd.).

Této apriorní konstrukce a následného dějinného determinismu se dle Graebera s Wengrowem bohužel dopouštějí při výkladu lidské historie téměř všichni. A je to právě zmiňovaný dějinný determinismus, který oba autoři nejvíce kritizují, a to nejen pro jeho empirickou neplatnost, ale i pro jeho společenské důsledky. Teleologický výklad dějin nás připravil o společenskou imaginaci, a především o schopnost myslet naši společnost radikálně jinak.

Kniha chce naproti tomu nabídnout mnohem diferencovanější a pestřejší obraz lidských dějin. Nesetkáme se zde s žádnou pevně vyznačenou cestou vývoje, která by byla takřka mechanicky předurčena od samotného počátku, ale spíše s neskutečnou variabilitou společenských forem a institucí. Výklad autorů tak nejenže není v žádném smyslu teleologický, ale navíc narušuje i tradiční narativ lineárního, v Turgotovském smyslu pojatého, civilizačního pokroku. Autoři na základě velmi široké palety příkladů od severoamerických původních obyvatel přes Střední Ameriku až po Blízký Východ či starověkou Čínu (pokud bychom vzali pouze geografický aspekt) zásadně reinterpretovali dějinné fenomény jako jsou vznik zemědělství či prvních měst anebo fungování prvních států a starověkých říší. Z pohledu Graebera s Wengrowem se lidem vždy nabízely alternativní cesty vývoje a lidé samotní, tedy opravdoví dějinní aktéři, si toho byli od počátku dobře vědomi a tuto skutečnost též hojně využívali. Zemědělství se tak již nejeví jako radikální a nezvratný průlom pokroku, jako ona slavná „neolitická revoluce“ archeologa V. G. Childa, ale mnohem více se podobá vědomému experimentování s přírodou a okolním prostředím; více než Eliadeho „terror dějin“ připomíná tvořivou sociální hru.

„Ukazuje se, že lidé se k zemědělství svobodně přikláněli a zase se od něj odvraceli, případně dleli kdesi v meziprostoru, a tento životní styl úspěšně provozovali po značnou část své historie.“

Podobně autoři problematizují i dosavadní narativ o vzniku a fungování prvních měst, potažmo i prvních států. Jádro celé jejich argumentace spočívá v tom, že první města a státy *apriori* považujeme za důkaz rozsáhlé společenské organizace, rostoucí dělby práce, a tudíž i majetkové stratifikace. Nazíráno touto optikou se první města jeví pouze jako primitivní a nedokonalé formy dnešního státního aparátu, resp. současné byrokracie. Tento evolucionistický pohled, který již v mezopotámském Uru vidí zárodek moderního *Leviathana*, je pouze dalším důkazem naší velmi omezené společenské imaginace. Graeber a Wengrow tento tradiční náhled rozsáhle dekonstruuje a na archeologických lokalitách typu mexického Teotihuacánu nebo ukrajinské „megalokality“ Talianki ukazují vývoj zcela odlišný.

„Nejde jen o to, že některým prvním městům scházela třídní stratifikace, majetkové monopoly nebo hierarchie řízení. Vykazovala výjimečně extrémní variabilitu, která od samého začátku naznačuje vědomé experimentování s městskou formou.“

Ať už je to rozvoj zemědělství nebo vznik a fungování prvních měst, v obou případech je velmi zdůrazňován fakt, že tehdejší společnosti byly v podstatě reverzibilními systémy, to znamená, že byly schopné inovace nejenom přijímat, ale také tvořivě měnit, přetvářet, případně i radikálně odmítat. Autoři na tuto skutečnost velmi často poukazují a snaží se tak podtrhnout zásadní rozpor mezi dřívějšími – tradičními či předmoderními – společnostmi, které se takto jeví více flexibilní a schopné se adaptovat. Pro Graebera s Wengrowem je, respektive spíše byl, člověk opravdovým *homo ludens* (člověkem hrajícím si). Člověk byl tedy po většinu svých dějin skutečným aktérem, který byl schopný rozhodovat o svém vlastním osudu.

Celkově je kniha opravdu působivá a do jisté míry také splňuje to, co slibuje na samotném začátku. Na zhruba pěti set stranách autoři nabízí avizovaný diametrálně odlišný pohled na dějiny a vývoj lidské společnosti jako takové. Jistě se jim daří i psát dějiny ne-teleologicky, respektive ne-evolucionisticky, což je samo o sobě obdivuhodné a přínosné. Avšak i zde by bylo možné vznést námitky, neboť autoři sice vylučují jakoukoliv možnost toho, že by se dějiny od počátku ubíraly nějakým konkrétním směrem, avšak sami dnešní stav, to znamená kapitalistickou západní společnost, pokládají za ten nejhorší možný scénář (z jakého důvodu jsme se do něj nakonec dostali, však autoři dostatečně nevysvětlují). Ačkoliv Úsvit dějin nemá být další variací o „původu nerovnosti mezi lidmi“, z části tak minimálně působí. Kniha byla také podrobena kritice z řad odborníků za některé příliš svévolné interpretace a selektivní práci se zdroji (byť má kniha bohatý seznam poznámek a použité literatury).

Ačkoliv se kniha jistě nevyhne kritice či oprávněným výtkám, její hodnotu to dle mého názoru nijak zásadně nesnižuje. Jistě je nutno číst ji kriticky a některé interpretace jsou vskutku diskutabilní (např. osvícenství jako produkt dialogů s původními obyvateli Ameriky), ale celkový přínos Graebera s Wengrowem je nepopíratelný. Vylíčit totiž lidské dějiny takto odlišně a pestře, navíc s ohromnou dávkou vypravěčského talentu (zde hraje roli určitě i zdařilý překlad Viktorie Hanišové) je samo o sobě výkonem hodným uznání. Pokud kniha měla ve čtenáři probudit onu „politickou imaginaci“ a schopnost myslet naši společnost jinak, nepochybně se jí to podařilo.

Bc. Ondřej Peleška

Je studentem magisterského cyklu na ÚHSD se zaměřením na sociální dějiny. V bakalářské práci se zabýval industrializací po roce 1945 a fenoménem továrních měst na příkladu písecké textilky Jitex. Poslední dobou se věnuje regionalismu a regionalistice jako sociálnímu hnutí.